

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОЧНОГО ПОНЯТТЯ «ОБСТАВИНИ, ЩО МАЮТЬ ІСТОТНЕ ЗНАЧЕННЯ» У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ПРИ ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

PRACTICAL ISSUES OF EVALUATION CONCEPT'S APPLICATION «SIGNIFICANT CIRCUMSTANCES» IN CIVIL JURISDICTION WHEN RESOLVING FAMILY DISPUTES

Турчин-Кукаріна І.В., к.ю.н.,
викладач кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Турчин А.І., доцент кафедри іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Турчин С.А., студентка III курсу
Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу судової практики застосування оціночного поняття «обставина, яка має істотне значення» у цивільному процесі при вирішенні сімейних спорів, зокрема, при вирішенні спорів, що випливають із аліментних правовідносин.

Результати аналізу співвідношення частоти використання окремих оціночних понять у Сімейному кодексі України складають основу для висновку, що найчастіше при формулюванні правових норм сімейного законодавства використовується оціночне поняття «обставина, що має істотне значення».

У практиці цивільного судочинства виявлено випадки помилкового наповнення змісту оціночного поняття «обставина, яка має істотне значення» при вирішенні сімейних спорів, що почасти може мати наслідком нівелювання права на ефективний захист порушених, невідомих, оспорених прав у судовому порядку.

На цій основі, проаналізовано новітню судову практику тлумачення оціночного поняття «обставина, яка має істотне значення» при застосуванні положень ст. 197 Сімейного кодексу України.

У статті на основі аналізу оціночного поняття «обставини, що мають істотне значення» у єдності логічних, філософських, мовних та юридичних теоретичних, а також практичних аспектів сформулювати визначення цього поняття, визначити елементи його змісту та обсягу, шляхи оптимізації цивільного процесу у контексті досліджуваного явища.

З урахуванням існуючих правил тлумачення оціночних понять та практики застосування поняття «обставина, яка має істотне значення» сформульовано пропозиції щодо встановлення змісту та обсягу зазначеного оціночного поняття при вирішенні спорів, що випливають з аліментних правовідносин.

Зроблено висновок, що оціночне поняття «обставина, що має істотне значення» доцільно розуміти як обставину правової дійсності, з якою законодавець пов'язує виникнення, зміну чи припинення матеріальних чи процесуальних відносин, яка має об'єктивний, безпосередній чи опосередкований причинно-наслідковий вплив на результат судового розгляду справи (на суть рішення суду) та підтверджена у встановленому законом порядку відповідними процесуальними засобами доказування.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільний процес, оціночні поняття, сімейні спори, аліментні правовідносини, обставини, що мають істотне значення.

The article is devoted to the analysis of the judicial practice of the application of the evaluative concept of "circumstance of significant importance" in the civil process in the resolution of family disputes, in particular, in the resolution of disputes arising from alimony legal relations.

The analysis of the ratio of the frequency of usage of certain evaluative concepts in the Family Code of Ukraine forms the basis for the conclusion that in the Family Code of Ukraine, the evaluative concept of "circumstances of significant importance" is most often used when formulating legal norms of family legislation.

Cases of erroneous filling in of the content of the evaluative concept "circumstance of significant importance" in judicial practice were found in the resolution of family disputes in civil proceedings, which leads to the leveling of the right to effective protection of violated, unrecognized, disputed rights in court.

The latest judicial practice of interpretation of the evaluative concept "circumstance of significant importance" was analyzed on this basis, when applying the provisions of Art. 197 of the Family Code of Ukraine.

In the article, based on the analysis of the evaluative concept of "circumstances of significant importance" in the unity of logical, philosophical, linguistic and legal theoretical, as well as practical aspects, formulate the definition of this concept, determine the elements of its content and scope, ways of optimizing the civil process in the context of the phenomenon under study.

Account the existing rules for the interpretation of evaluative concepts and the practice of applying the concept of "circumstance that is of significant importance", proposals have been formulated to establish the content and scope of the specified evaluative concept when resolving disputes arising from alimony legal relations.

It was concluded that the evaluative concept of "circumstance of significant importance" should be mentioned as a circumstance of legal reality with which the legislator associates the emergence, change or termination of material or procedural relations, which has an objective, direct or indirect causal effect on the outcome of the judicial review of the case (on the merits of the court decision) and confirmed in accordance with the procedure established by law by appropriate procedural means of proof.

Key words: civil justice, civil process, evaluative concepts, family disputes, alimony legal relations, circumstances of significant importance.

Застосування оціночних понять у цивільному процесі зумовлюється не лише їх активним використанням у текстах процесуальних законів, але й у актах матеріального законодавства.

Оціночні поняття належали до спектру наукових інтересів як українських, так і зарубіжних учених: С. Алексєєва, М. Бару, Т. Вахонєвої, О. Веренкіотової, С. Вільнянської, В. Жеребкіна, В. Ігнатенка, Т. Кашаніної, В. Косовича,

Т. Коломоєць, О. Пушняка, П. Рабіновича, О. Скакун, С. Фомина, В. Чернеги, С. Черноус, інших учених.

Однак, комплексному дослідженню проблеми застосування оціночного поняття «обставини, що мають істотне значення» у цивільному судочинстві при вирішенні сімейних спорів не піддавалась.

У теорії застосування оціночних понять права прийнято класифікувати оціночні поняття на види,

викремлюючи оціночні поняття процесуальні (такі, що використовуються при формулюванні вимог процесуального закону) та матеріальні (такі, що використовуються при формулюванні матеріально-правових вимог).

Так, наприклад, цивільно-процесуальне оціночне поняття визначають як філософсько-правову конструкцію поняття, яка для створення можливостей ситуативного та індивідуалізованого судового правозастосування формулюється у цивільному процесуальному законі шляхом визначення лише узагальнених абстрактних ознак [1, с. 9-10].

Звідси, оціночними поняттями можна назвати філософсько-правову конструкцію поняття, яка для створення можливостей ситуативного та індивідуалізованого правозастосування формулюється у законодавстві шляхом визначення лише узагальнених абстрактних ознак.

Оціночні поняття доволі активно використовуються у нормах Сімейного кодексу України.

Так, оціночне поняття «поважні причини» використано у статтях 3, 15, 28, 32, 33, 60, 106, 137, 164, 219, 265, 266, 267, 268, 270, 271 Сімейного кодексу України; оціночне поняття «належне» у контексті батьківського виховання – у статтях 152, 170 Сімейного кодексу України, щодо виконання батьківських обов'язків – у статтях 157, 177 Сімейного кодексу України, щодо утримання – у статтях 265, 266, 267, 268, 270, 271 Сімейного кодексу України, щодо умов для виховання і розвитку – стаття 161 Сімейного кодексу України; оціночне поняття «обставини, що мають істотне значення» – у статтях 31, 41, 70, 71, 76, 80, 100, 102, 112, 143, 158, 159, 161, 182, 185, 197, 208, 210, 220, 224, 273 Сімейного кодексу України, оціночне поняття «винятковий випадок» – у статтях 170, 204, 206, 208 Сімейного кодексу України.

Як вбачається з наведеного аналізу частоти використання окремих оціночних понять у Сімейному кодексі України, найчастіше при формулюванні правових норм сімейного законодавства використовується оціночне поняття «обставини, що мають істотне значення».

У практиці судового правозастосування оціночне поняття «обставини, що мають істотне значення» викликає труднощі правозастосування та у цьому зв'язку формує запит на наукове дослідження.

Судовий розгляд справ не є самоціллю, адже завданням кожного із видів судочинства є, по суті, захист прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб, держави.

Відтак, неправильне застосування оціночних понять не лише нівелює істинну мету правового регулювання,

але й створює перешкоди ефективному захисту порушених, невизнаних, оспорених прав, свобод, інтересів на практиці.

Тому метою статті є сформулювати визначення досліджуваного поняття, визначити елементи його змісту та обсягу, шляхи оптимізації цивільного процесу у контексті досліджуваного явища. Досягнення цієї мети дозволить створити умови для більш ефективного та уніфікованого застосування вказаного оціночного поняття на практиці.

Спектр використання оціночного поняття «обставини, що мають істотне значення» доволі широкий, що зумовлює проблемність його тлумачення та, як наслідок, в одних ситуаціях – уникнення суддями відповідних обґрунтувань істотності значення у судових рішеннях, в інших – прийняття вочевидь неправильних рішень.

Зустрічається навіть прийняття різними суддями у різних судах України неоднакових рішень у аналогічних справах, що є неприпустимим в умовах застосування одного і того ж законодавства та суперечить засадам правової визначеності, створює перешкоди для досягнення справедливості.

Проаналізуємо конкретну правозастосовчу ситуацію, яка склалася при застосуванні досліджуваного оціночного поняття.

Рішенням суду першої інстанції у справі № 596/826/21, залишеним без змін апеляційним судом, відмовлено у задоволенні позову батька малолітньої дитини до матері дитини про звільнення від сплати заборгованості за аліментами, припинення стягнення аліментів, а також про стягнення аліментів з матері дитини у користь батька дитини на утримання сина за період проживання дитини з батьком та на його повному утриманні.

Подану касаційну скаргу позивач мотивував тим, що у справі судами першої та апеляційної інстанцій допущено неправильне застосування положень ст. 197 СК України.

Суть неправильного застосування ст. 197 СК України полягала, на думку скажника, зокрема, у неправильному тлумаченні оціночного поняття «обставини, що мають істотне значення» як фактичної та правової підстави для звільнення від сплати заборгованості за аліментами за позовом платника аліментів.

У контексті незгоди з тлумаченням судами ст. 197 СК України скажник вважав, що фактична зміна обставин життя сторін спору, за яких матір, яка раніше стягувала аліменти з батька дитини на утримання дитини, залишила з 15.12.2020 дитину проживати за зареєстрованим місцем

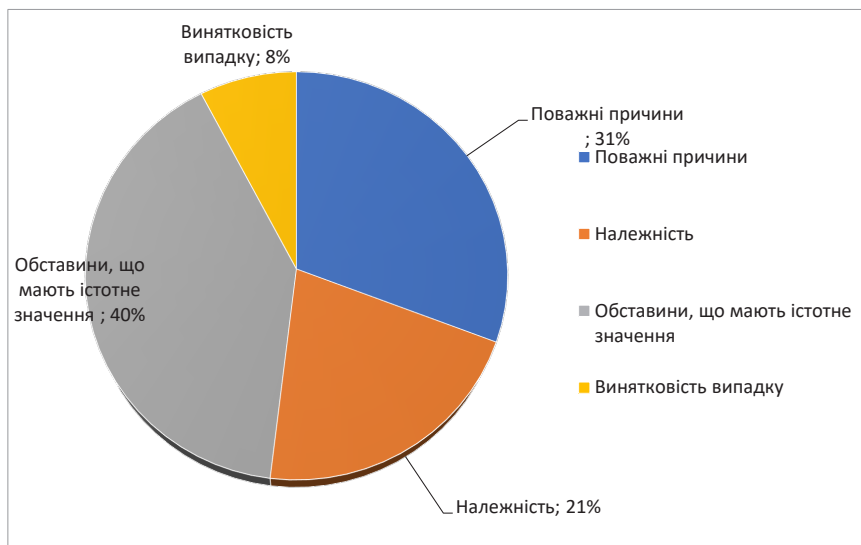

Рис. 1. Співвідношення частоти використання окремих оціночних понять у Сімейному кодексі України

проживання разом з батьком дитини, на його повному утриманні та на тривалій час, а також факт виникнення після цього спору щодо місця проживання дитини, який на даний час ще не вирішено в судовому порядку, є обставинами, які мають істотне значення для справи та у контексті ст. 181 СК України, яка ставить право батьків на отримання аліментів на утримання дитини у залежність від факту проживання дитини з одним із батьків, повинні стати підставою для звільнення від сплати заборгованості за аліментами за позовом платника аліментів.

Адже у протилежному випадку, зазначав скаргник, стягнення з батька дитини аліментів на користь матері дитини на утримання дитини, з якою матір дитини не проживає і яку вона не утримує, суперечить засадам розумності, добросовісності та справедливості (ст. 3 ЦК України), цільовому призначенню аліментів (утримання дитини), порушує право власності дитини на аліменти, та становить джерело безпідставного збагачення матері дитини на шкоду інтересів дитини.

Стосовно ухваленого раніше судового рішення про стягнення аліментів з батька дитини на користь матері дитини на утримання сина скаргник звернув увагу, що у цьому спорі відбулася істотна зміна обставин, які існували на час вирішення судом питання про стягнення аліментів з батька дитини на користь матері дитини, яка проживала з дитиною: дитина уже майже півтора роки проживає з батьком, з 15.12.2020 перебуває на його повному утриманні, що встановлено судом і відображено у рішеннях суду (а.с.5, 6, 7), і стягнення з батька дитини аліментів на користь матері дитини на утримання дитини суперечить засадам розумності, добросовісності та справедливості (ст. 3 ЦК України), а також цільовому призначенню аліментів (утримання дитини).

Касатор зауважив, що батько дитини місце проживання не змінював, дитина проживає за зареєстрованим місцем проживання від народження, потім нетривалий час проживала з матір'ю, з 15.12.2020 проживає знову за місцем реєстрації з батьком дитини. При цьому, матір дитини покинула це місце проживання без дитини, дитина залишилася проживати з батьком, а не батько змінив місце проживання дитини, що має важливе значення.

Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 29.06.2022 у справі № 596/826/21-ц рішення суду першої та апеляційної інстанції скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції.

При цьому, вирішуючи питання про наявність підстав для часткового задоволення касаційної скарги, Верховний Суд виходив з того, що стягнення з батька дитини аліментів на утримання дитини, за умови, що ця дитина проживає з ним та перебуває на його утриманні суперечить положенням статті 181 СК України, за якою аліменти на утримання дитини присуджуються за рішенням суду до стягнення з одного з батьків дитини на користь того з батьків, разом з яким проживає дитина.

Стосовно звільнення позивача від сплати аліментів, Верховний Суд констатував, що стаття 197 СК України не встановлює вичерпного переліку обставин, які можуть бути підставою для звільнення (повного або часткового) від сплати заборгованості за аліментами.

Питання про те, чи мають обставини, на які посилається платник аліментів, істотне значення, у кожному конкретному випадку вирішує суд. Повне або часткове звільнення платника аліментів від сплати заборгованості за аліментами можливе лише за наявності встановлених судом обставин, що мають істотне значення. З урахуванням предмета цього спору (припинення стягнення аліментів на утримання дитини), однією з обставин, яка підлягає доказуванню у справі, є те, з ким саме з батьків проживає дитина на час вирішення спору судом та ухвалення

рішення у справі, зокрема з одержувачем аліментів чи з їх платником.

Верховний Суд констатував, що у справі, яка переглядається, суди, ухвалюючи рішення, не звернули уваги на доводи позивача про те, що оскільки спільна дитина сторін проживає з ним із 15 грудня 2020 року, то існує необхідність припинення стягнення аліментів з батька, звільнення його від сплати заборгованості за аліментами та стягнення аліментів із матері. Нарахування аліментів за період, коли дитина не проживала з матір'ю, суперечить цільовому призначенню аліментів, за рахунок яких утримується дитина. Наведені факти залишилися поза оцінкою суду при вирішенні вимог про звільнення позивача від заборгованості по сплаті аліментів.

Зміна фактичних обставин після ухвалення судом рішення про стягнення аліментів, а саме: встановлення судом факту проживання дитини з іншим з батьків, а не з тим, на чію користь стягуються аліменти, є *тією істотною обставиною, яка в розумінні частини другої статті 197 СК України може бути підставою для звільнення від сплати заборгованості за аліментами платника аліментів*. Рішення про звільнення платника аліментів від сплати заборгованості за аліментами повинно також відповідати найкращим інтересам дитини.

Відтак Верховний Суд констатував, що суди, ухвалюючи рішення, неправильно застосували положення статті 197 СК України, не звернули увагу на те, що практика застосування статті 197 СК України залежить від обставин кожної конкретної справи, з огляду на те, що «обставина, яка має істотне значення» у розумінні частини другої статті 197 СК України, у кожному випадку має індивідуальний характер, а питання про те, чи мають обставини, на які посилається платник аліментів, істотне значення, у кожному конкретному випадку вирішує суд. *Оскільки встановлені судами обставини щодо проживання дитини з батьком і є тими обставинами, які мають істотне значення для звільнення платника аліментів від сплати заборгованості за аліментами*, Верховний Суд дійшов висновку про наявність підстав для скасування оскаржуваних судових рішень [2].

У справі № 477/1165/20 Верховний Суд при застосуванні ч. 2 ст. 197 СК України сформулював правову позицію, з якої вбачається, що *виключення запису про батьківство позивача є обставиною, що має істотне значення у розумінні ч. 2 ст. 197 СК України, і відповідно, є підставою для звільнення його від сплати заборгованості за аліментами, яка утворилась за період, коли він був записаний батьком дітей (постанова від 21.07.2021)* [3].

У справі № 691/1497/18 Верховний Суд 22.01.2020 зробив висновок, що *факт виникнення заборгованості зі сплати аліментів у позивача до виникнення у нього тяжкого захворювання, яке призвело до встановлення йому інвалідності I групи, не є підставою для звільнення від сплати зазначеної заборгованості*. Водночас, суд констатував, що значне погіршення матеріального становища батька може бути підставою для його вимоги про зменшення розміру аліментів [4].

У постанові Верховного Суду від 03.02.2021 у справі № 125/2525/18 Верховний Суд дійшов висновку, що *доводи сторони про зміну її сімейного стану, суттєвого ускладнення її життєвих умов і майнового становища, народження інших дітей, самі по собі не є підставою для невиконання обов'язку з утримання дитини* [5].

У постанові Верховного Суду від 23.11.2020 у справі № 723/3193/19-ц суд дійшов висновку, що посилання касаційної скарги на те, що позивач з 2015 року по січень 2019 року *проживав разом з відповідачем і брав активну участь у вихованні, належному матеріальному забезпеченні сина, що є обставиною, яка має істотне значення та є підставою для звільнення його від сплати заборгованості за аліментами, не заслуговує на увагу*, оскільки

отримання аліментів на дитину одного із подружжя, не залежить від того перебувають батьки у шлюбі чи ні, живуть вони разом чи окремо один від одного [6].

Постановою від 15.05.2019 у справі № 511/219/18 Верховний Суд сформував висновок, що *виключення відомостей про батька з актового запису про народження дитини у зв'язку з тим, що ця особа не є біологічним батьком дитини, є обставиною, яка припиняє обов'язок утримання дитини з боку особи, яка була зазначена у свідоцтві про народження, як батько* [7].

Аналіз практики застосування ст. 197 СК України Верховний Судом дає змогу сформулювати казуїстичні орієнтири для тлумачення досліджуваного оціночного поняття.

Проте переважно використання оціночних понять як засобу юридичної техніки пов'язується з відмовою від казуїстичності правових норм та орієнтованістю на узагальнення й універсалізацію їх регулятивного впливу на динамічні суспільні відносини [1, с. 34].

Тому казуїстичне тлумачення оціночних понять не нівелює потреби у науковому їх тлумаченні. Навпаки, саме синтез підходів до тлумачення оціночних понять створить передумови для полегшення практики правозастосування.

Спроб доктринального тлумачення цього оціночного поняття небагато.

На основі існуючої у теорії застоування оціночних понять класифікації можна зробити висновок, що за критерієм розташування в системі норм права оціночне поняття «істотне значення» належить до оціночних понять, що містяться в *особливій частині сімейного права*; за значенням в системі законодавства є *неосновним (залежним) оціночним поняттям*; за складністю граматичної побудови належить до *складних оціночних понять*; за інститутами права – це *змішане оціночне поняття*; за стосунком до елемента структури відносин – стосується *юридичних фактів*; за характером / мірністю ознак змісту та одиниць обсягу понять – *це якісне оціночне поняття*; за предметом є *ситуацією*; за суб'єктом оцінювання – *оцінюваним насамперед судом*; за варіативністю оцінювання є *альтернативним* (вузьким) оціночним та передбачає відповідь на питання істотне / неістотне значення; за ступенем інтерпретованості – частково *інтерпретоване оціночне поняття*; за вектором походження оцінок, що лежать в основі тлумачення – *змішане*; за критерієм психосемантичного характеру оцінок, що лежать в основі тлумачення – поняття, в основі тлумачення якого лежать *раціонально-емоційні оцінки*; за критерієм співвідносності оцінок, що лежать в основі тлумачення – поняття, в основі тлумачення якого лежать *відносні оцінки*.

Відмітимо, що оптимізації застосування оціночного поняття «істотність значення», підвищенню якості його тлумачення та відтак – правильному його застосуванню сприяє дотримання суддями обов'язку повноцінно обґрунтовувати свої рішення, мотивуючи свої висновки стосовно елементів змісту та обсягу цього оціночного поняття.

Повноцінна вмотивованість судового рішення значно знижує ймовірність його оскарження.

Як вірно підмітив Р. Хофер, сумлінний суддя повинен докласти зусиль для того, щоб сторона, яка програла, не залишилася з відчуттям, що їй не було забезпечено базового правосуддя чи належного судового процесу. Суть мотивувальної частини полягає у викладі міркувань суду, які привели до його висновку, втіленого в тексті рішення. У дуже багатьох аспектах мотивувальна частина є сутністю самого рішення. І для двох основних адресатів, – сторони, яка програла, та суду вищої інстанції – саме мотивувальна частина відіграє найголовнішу роль у задо-

воленні їхніх потреб щодо розуміння суті постановленого рішення [8, с. 11, 27].

Якісна обґрунтованість та вмотивованість судових рішень потенційно зменшить кількість справ, що надходять на перегляд у апеляційному та касаційному порядку до судів вищих інстанцій, знизить навантаження на суддів та, відтак, сприятиме підвищенню якості правосуддя.

Вважаємо, що оскільки завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справи та ухвалення законного і обґрунтованого судового рішення, а виконати це завдання неможливо без дотримання норм ЦПК України, вищі інстанції судів повинні звертати особливу увагу на судів нижчих ланок на необхідності повною мірою з'ясувати обставини, що мають істотне значення для справи, давати правильну юридичну оцінку доказам, обґрунтувати висновки суду про зміст і обсяг оціночних понять у мотивувальній частині судових рішень.

Істотність значення є складним оціночним поняттям, тлумачити яке необхідно, починаючи з іменника (значення).

При з'ясуванні питання про істотність значення слід передусім виявити, чи має ця обставина правової дійсності значення для справи взагалі, тобто, чи є вона юридичним фактом у конкретній справі.

Наявність значення обставини (юридичного факту) для справи означає те, що з цієї обставиною законодавець потенційно пов'язує виникнення, зміну чи припинення правовідносин. Після того, як буде встановлено, що обставина (юридичний факт) має значення для справи, слід встановити, чи є це значення істотним, тобто, чи може ця обставина об'єктивно вплинути на результат судового розгляду.

Істотність значення, на наш погляд, означає об'єктивний, безпосередній чи опосередкований причинно-наслідковий вплив певного юридичного факту на результат судового розгляду (на задоволення позову чи відмову в його задоволенні, на залишення позову без розгляду, на зупинення чи закриття провадження у справі тощо).

Отже, якщо обставина правової дійсності може об'єктивно вплинути на результат судового розгляду, то вона має істотне значення для справи.

Крім того, для відображення її в судовому рішенні ця обставина правової дійсності повинна бути підтверджена у встановленому законом порядку відповідними процесуальними засобами.

Викладені вище міркування щодо оціночного поняття «істотність значення» дають підстави для формулювання його визначення.

Істотність значення пропонується розуміти як наявність об'єктивного, безпосереднього чи опосередкованого причинно-наслідкового впливу на результат судового розгляду справи та на суть рішення суду обставини правової дійсності, з якою законодавець пов'язує виникнення, зміну, припинення матеріальних чи процесуальних відносин, підтвердженої в установленому законом порядку відповідними процесуальними засобами.

Звідси висновується, що оціночне поняття «обставина, що має істотне значення» доцільно розуміти як обставину правової дійсності, з якою законодавець пов'язує виникнення, зміну чи припинення матеріальних чи процесуальних відносин, яка має об'єктивний, безпосередній чи опосередкований причинно-наслідковий вплив на результат судового розгляду справи (на суть рішення суду) та підтверджена у встановленому законом порядку відповідними процесуальними засобами доказування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Турчин-Кукаріна І.В. Оціночні поняття у цивільному процесуальному праві України : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2013. 255 с.

2. Постанова Верховного Суду від 29.06.2022 у справі № 596/826/21-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110276> (дата звернення: 30.09.2022).
3. Постанова Верховного Суду від 21.07.2021 у справі № 477/1165/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98482911> (дата звернення: 30.09.2022).
4. Постанова Верховного Суду від 22.01.2020 у справі № 691/1497/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87297844> (дата звернення: 30.09.2022).
5. Постанова Верховного Суду від 03.02.2021 у справі № 125/2525/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94803310> (дата звернення: 30.09.2022).
6. Постанова Верховного Суду від 23.11.2020 у справі № 723/3193/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119522> (дата звернення: 30.09.2022).
7. Постанова Верховного Суду від 15.05.2019 у справі № 511/219/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81908501> (дата звернення: 30.09.2022).
8. Хофер Р., Нетесайм Н. Написання судових рішень : посібник для суддів. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/UROL%20Judicial%20Opinion%20Writing%20Handbook%2003062010.pdf> (дата звернення: 30.09.2022).